

אדם של קטבים

צבי יקותיאל, "בשני עולמות : זלמן שזר - ביוגרפיה", הוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס, ירושלים, 2025, 295 עמ'.

ו"חלומם של שזר ושל רחל להרחיב את המשפחה ולגדל ילדים נתקל במציאות אכזרית קשה" (עמ' 61).

רודה גדלה וחייה במוסדות סגורים וההורים שטיפלו בה במסירות ובאהבה, נאלצו להתמודד עם עצם קיומה. רחל ביקר אותה מעט מאוד "ככל הנראה גלל הקושי הנפשי להתמודד פנים אל פנים עם עצמה, ואולי גם מחמת הבושה" (עמ' 64).

התבייש בבתו

בשנים הראשונים של הנשיאות, שזר נמנע מלהופיע בציבור עם בתו. "הוא חשש מחשיפת מגבלותיה ואולי אף התבייש בה" (עמ' 198). הוא אף לא הזמין אותה לטקס השבעתו לנשיאות בכנסת. יותר מאוחר החליט להופיע עם רודה בציבור רחב וגם במפגשים של המשפחה. מה גרם לשזר לשנות את דרכו – גילו או מצפונו – "קשה למצוא תשובה ברורה" (עמ' 199). רודה נפטרה ב-1983 בגיל 62. מבחינת שני ההורים, סיפור זה היה סיפור עגום – סוג של כתם מעיק כול השנים.

הספר התייחס לקשר האינטימי של שזר עם שתי נשים. הראשונה הייתה רחל בלושטיין, היא "רחל המשוררת". הקשרים ביניהם היו בשנים 1925 –

פר זה הוא סיפור החיים של זלמן שניאור שזר, נשיא המדינה השלישי. מחבר הספר כיהן כמנכ"ל מרכז שזר שנים רבות ובתקופה זאת הוא נחשף לדמות המרתקת של שזר. כל חייו שזר נע והתגלגל בין העולם הפוליטי והמפלגתי לבין העולם הרוח והמחקר.

יקותיאל הדגיש, כי שזר היה אדם של קטבים – מצד אחד היה עסקן מובהק במפלגתו, מפא"י, שמילא שורה ארוכה של תפקידים, אך מצד השני התרכז בחקר סוגיות של קורות עם ישראל. שזר היה "משכיל יהודי וציוני, אוהב הגולה ואוהב המדינה", וגם "איש של ניגודים שנקרע בין מחקר לבין פוליטיקה, בין אהבת נעוריו לבין אהבות אחרות, בין משכילות מודרניות לבין חסידות חב"ד" (עמ' 3).

נושא החיים הפרטים של שזר מרתק וגם טרגי. אשתו, רחל כצנלסון, הייתה מבוגרת ממנו בארבע שנים (ילידת 1885). למרות פער הגילים ביניהם, "התאהב זלמן ברחל וביטא זאת בפתיחות מלאה ובתשוקה עזה" (עמ' 24). הם נפגשו ב-1909 והתחתנו אחרי תקופה ארוכה ב-1920. בתם היחידה, רודה, נולדה בינואר 1921. התברר להורים שהיא אינה ילדה רגילה – כשהייתה בת שלוש רודה אובחנה כבעלת תסמונת דאון –

דרכו המדעית ומנעו ממנו התפתחויות מלאה" (עמ' 68).

ללא כישורים ניהוליים

נושא שלישי בספר הוא התפקידים העיקריים ששזר מילא בחייו הציבוריים מהקמת המדינה. תפקידו הראשון היה שר החינוך התרבות בממשלה הראשונה, שהתקיימה ממרץ 1949 ועד אוקטובר 1950. היו שטענו כי אין לשזר כלל כישורים ניהוליים, אבל עזריאל קרליבך, עורך העיתון "מעריב", כתב דברי שבח על השר ועל המינוי שלו: "דרוש לנו בייחוד במקום זה מי שראה את האופקים ברחבים ביותר... מי ששום דבר יהודי אינו זר לו ומי ששום דבר שיוצא מלב אנוש אינו לזרא לו... בכל מינוי לא הרימה ממשלתנו הודה בכללותה כגון במינוי של ר' זלמן".

הפעולה המרכזית ששזר הצליח להגשים הייתה חקיקת חוק חינוך חובה חנים לכל ילדי ישראל - כולל ילדים ערביים. זה היה החזון הגדול של שזר. תוך תקופה קצרה החוק חוקק על-ידי הכנסת הראשונה בספטמבר 1949 - כחצי שנה אחרי הרכבת הממשלה. שזר עצמו ראה את תפקידו כשליחות לאומית - הוא שאף "לעשות את משרד החינוך גורם מרכזי בעיצוב דמות החברה במדינת ישראל" (עמ' 136). אבל ראש הממשלה בן-גוריון היה מודע לקשיים של שזר בניהול משרד החינוך, שהוא תמיד מורכב ומסובך. התברר ששזר לא היה מסוגל לנהל משרד זה.

ביולי 1950 שזר החליט לפרוש מתפקידו כשר חינוך והתרבות. המחבר

1928 בהן שזר חיי בארץ. בתקופה זאת רחל כתבה את השיר "ההד" שהוקדש ל"זלמן". לא בטוח שהיתה בין השניים פרשת אהבים, "אך אין ספק כי הייתה זו מערכת יחסים חמה ותומכת" (עמ' 84). השנייה הייתה גולדה מאירסון (מאיר). ששזר ראה אותה כ"אשה מושכת, בעלת טעם טוב בלבוש, שלא ניסתה לעמעם את נשיותה". עיקר הרומן ביניהם היה ב-1930 בניו-יורק. הם ניהלו מערכת יחסים אינטימית אך הקפידו לשמור על דיסקרטיות. הוא נפגש עם גולדה בשעות שני ילדיה היו בבית-הספר... בשנות השבעים, אחרי עשרות שנים, שניהם הגיעו לצמרת המדינה - שזר כנשיא המדינה ומאיר כראשת הממשלה.

חקר השבתאות

שזר התרכז בחקר התנועה השבתאות. כהיסטוריון, עסק באפיון תנועה זאת ובחיוניות של ראשיה, "שפעלו ללא לאות לקירוב הגאולה" - הוא היה אחד מתומכי תנועה זאת ואנשיה "שהתשווקה להיגאל מילאה את נפשם". ניתן לראות את שזר, שיחסו לשבתאות היה ונלהב חיובי, כהיסטוריון ציוני כמו חברו הקרוב בן-ציון דינור (דינבורג), שהיה שר החינוך והתרבות אחריו.

לשזר היה חבר קרוב - גרשם שלום, החוקר הגדול של השבתאות. הם הכירו בברלין בימי מלחמת העולם הראשונה. אחרי מותו של שזר, שלום דיבר על שהמחקר על קורות ישראל הפסיד בגלל שהוא איש פוליטי מובהק: אנשים רבים ציפו משזר "שממנו תצא הבנה חדשה של התנועות המשיחיות בישראל... האמביציות הפוליטיות שלו סתמו את

הנשיא זלמן שזר
לוחץ את ידו של
סמל יוסי אחימאיר,
יוני 1963. ביניהם -
זלטה כצנלסון

הוא אפוא "נותר ללא תפקיד ממשי בהנהגת המדינה" (עמ' 151).

מכה כואבת

שזר התגלגל להנהלת הסוכנות היהודית כראש מחלקת ההסברה – תפקיד שהוא פחות תובעני מתפקידו בממשלה. ב-1956 שזר נבחר למ"מ יו"ר הנהלת הסוכנות ובשלהי 1960 נחום גולדמן, אז נשיא ההסתדרות הציונית העולמית, פנה אל משה שרת לקבל עליו את התפקיד יו"ר הנהלת הסוכנות במקום שזר. גולדמן "הניח שהודות למעמדו של שרת בישראל, בעולם יתחזק מעמד הסוכנות היהודית" (עמ' 155 – שרת היה ראש ממשלת ישראל השני). שרת קיבל את ההצעה למרות שידע שהיא עלולה בפגוע בחברו שזר.

טוען שהקביעה ששזר נאלץ לפרוש בגלל אי יכולתו להתמודד עם אתגרי המשרד, איננו מדויקת. שזר הצליח לבנות את משרד החינוך "יש מאין". מחבר הספר ציין כמה הישגיו: העברת האחריות לבחינות הבגרות מהאוניברסיטה העברית למשרד החינוך והפיכת המורים לעובדי המדינה – צעד שנועד להגדיל את משכורת המורים.

באוקטובר 1950 שזר סיים את תפקידו בממשלה ושאל להיות ציר ישראל בברית-המועצות. ראש הממשלה תמך בבקשת שזר, כי המינוי הוא פתרון מכובד עם פרישתו. אבל משרד החוץ הסובייטי דחה את המועמדות של שזר בברית-המועצות. צעד זה פגע ביותר בשזר – הוא מצא את עצמו בלי תפקיד משמעותי – חוץ מהיותו חבר-הכנסת.

"עוררה בו מחדש את יצר החיים", הנשיא שזר ניהל סדר יום מלא. הוא נהנה ביותר מתפקידו החדש בניגוד לתפקידו האפור בסוכנות היהודית.

שתי קדנציות

ביוני 1963 בן-גוריון התפטר מראשות הממשלה ואחר זה כיהן שזר יחד עם שני ראשי הממשלה. הראשון היה לוי אשכול שהלך לעולמו בפברואר 1969. הקשרים עימו היו צוננים ופורמליים למדי. רחל, אשתו של שזר, כתבה ביומנו: "לא היה קשר ראוי בינו ובין ביתנו, בינו לבין זלמן". השנייה הייתה גולדה מאיר, שבחרה במרץ 1969 – אחרי מות אשכול. הקשרים עימה היו נעימים וחמים בגלל הקשר הקרוב עמה בעבר.

שזר כיהן בתפקיד שני קדנציות של חמש שנים על אחת. הוא סיים את כהונתו במאי 1973 – עשור שנים אחרי שנבחר. באוקטובר 1974 שזר הלך לעולמו בגיל 85 שנים. הוא היה הנשיא הראשון שנפטר אחרי כהונתו. נכתב עליו כי "שבע-ימים ושבע-מעשים שזר הלך לעולמו. העם שאהבו ילווה אותו לדרכו האחרונה מתוך ידיעה כי שמור לו מקום-כבוד בתולדות היהודים".

ספרו שצבי יקותיאל מרתק. הוא התייחס לאור והצל של בחיי שזר, על הפן הפרטי והאינטימי בחייו באופן מלא והגון. באופן בסיס ספר זה מצליח לצייר את זלמן שזר כדמות מורכבת וססגונית.

פרופ' יחיעם ויץ

שזר ראה את הצעת גולדמן כמכה כואבת במעמדו ובכבודו. אמנם הוא היה ראש מחלקת החינוך בגולה – שהייתה מחלקה זעירה למדי – אך חש שהגיע לשולי הנהגת הסוכנות. הוא התרכז בניהול המחלקה "בלא חשק רב". שזר כבר אדם מבוגר – בן יותר משבעים שנים – ובריאותו הייתה לקויה. תחושתו היתה, שתפקיד שזר תפקידו האחרון בקריירה הציבורית שלו.

ב-1963 התחולל מיפנה בחייו – ב-23 באפריל 1963 יצחק בן-צבי, נשיא המדינה השני וחסר קרוב של שזר, הלך לעולמו. בימי האבל עלתה שאלה מי יחליף את הנשיא המנוח. ראש הממשלה בן-גוריון הזמין את שזר והציע לו להיות נשיאה השלישי של מדינת ישראל. הוא אמר לו: "לך יש את כל המעלות וכל החסרונות של בן-צבי. אין אחר" (עמ' 184).

ביומנו הסביר בן-גוריון מדוע הוא הציע לשזר את התפקיד המכובד: "הוא במידה ידועה מייצג {את} היהודית כולה, גם המסורתית וגם החופשית, ומעורה בכך ההיסטוריה, שמו אמור משהו ביהדות התפוצה". כעבור יומיים קיבל שזר את ההצעה. ב-21 במאי 1963 הכנסת החמישית הצביעה על בחירת נשיא המדינה. היו שני מועמדים – פרץ ברנשטיין, נשיא המפלגה הליברלית, ש-33 חברי-כנסת תמכו בו, וזלמן שזר שרוב מוחלט (67 חברי-כנסת) תמך בו. כך אפוא זלמן שזר נבחר לנשיא המדינה.

הוא היה בן 74 שנים – ובריאותו הייתה לקויה, אך בחירתו לתפקיד